

1975-ben vaskos Thomas Mann-életrajz jelent meg az NSZK-ban (PETER DE MENDELSSOHN, Das Leben des deutschen Schriftstellers Thomas Mann. Frankfurt am Main). Szerzője nagy figyelmet fordít azokra az apró, látszólag jelentéktelen életrajzi tényekre és mozzanatokra, amelyek valamilyen formában beépültek a nagy realista író életművébe. Ezek közé tartoznak a tulajdonnevek, amelyekkel élete során, környezetében vagy olvasmányjaiban találkozott, s amelyeket felhasznált regény- és novellahőseinek elnevezésére.

A Mann család távolabbi atyafiságából származik „A Buddenbrook ház”-beli leánynevelő intézetet fenntartó Sesemi Weichbrodt (vö.: I. m. 32, 315), Wunderlich lelkész (296), továbbá a „szélhámos” Felix Krull (22), „A varázshegy”-beli főorvos, Behrens tanácsos (472), a „Doktor Faustus”-ban szereplő Rodde szenátorné családneve (13). A szülőváros, Lübeck a rokonságon kívül is szolgáltatott neveket: az író iskolatársai voltak Iversen és Maibaum (114), akiknek a neve bekerült „A Buddenbrook ház”-ba (Iversennek virágüzlete van, Maiboornak földbirtoka), valamint a későbbi írókolléga, Korfiz Holm (113, 191), akinek családnevét „Tonio Kröger” lányideálja, Inge Holm kapta, különös keresztnévét pedig a Buddenbrook-vő Tiburtius lelkésznek szánta az író, de aztán mégis egy másik iskolatárs Sievert keresztnévét használta fel (315) — az alak életbeli megfelelőjének neve Gustav Sievers (42). Tonio Kröger osztálytársa, Jimmerthal egy lübecki templomi orgonista nevét viseli (54); az 1891-ben árvaságra jutott Mann testvérek gyámja dr. Leverkühn lett (135), akinek a nevét fél évszázad múltán a „Doktor Faustus” hőse kapta. „A Buddenbrook ház”-ban szerepel Pringsheim lelkész; a regény írása idején Thomas Mann még nem ismerte későbbi feleségét, a müncheni Pringsheim család leányát, de a lübecki színház titkárát is Pringsheimnek hívták (100). Müncheni orvos volt Ziemssen tanácsos, akinek jóindulatú diagnózisa segítségével a fiatal író megúszta a katonaságot (272); „hatásosan szigorú és kötelességtudóan katonás csengésű nevét” (az életrajzíró szavai) később „A varázshegy” Joachimja kapta, aki azért halt meg, mert teljes gyógyulását be nem várva sietett katonatiszti szolgálatának teljesítésére. 1901-ben lépett fel Münchenben Gertrude Peppercorn angol zongoraművésznő (510); a név ugyancsak „A varázshegy”-ben tér vissza Mynheer Peepcorn-ra hollandosítva és férfiasítva.

Az író olykor földrajzi neveket használ fel családnévként, ami a német névrendszerben gyakori. Buddenbrookék háziorvosa, Grabow doktor egy északnémet kisváros nevét kapta, ahol a XVIII. században a Mann-ősök éltek (25, 296); ugyancsak Lübeck környéki kisváros Mölln, amelynek nevét Hanno Buddenbrook barátja számára vette kölcsön; keresztneve, Kai egy Andersen-mese ihletése (310). Isenschribbe, egy poroszországi birtok a „Királyi fenség” udvarhölgyének családnéve (689).

Az utóbbi példák azt is tanúsítják, hogy az író olvasmányából is merített neveket. A Nagy Frigyesről tervezett, de soha meg nem írt regényéhez történeti munkákból és emlékiratokból kijegyzett nevek egy részét a „Királyi fenség”-ben használta fel; az említett Isenschribbe mellett ilyen Wislizenus és Schulenburg (689). Theodor Fontane egyik regényéből származik Tonio Krögerék tánctanárának Knaak neve (494); a Buddenbrook név is előfordul Fontane „Effi Briest”-jében (221). A Buddenbrook ház” irodalmi mintái között Thomas Mann említi Jonas Lie norvég író családregegyét; az ebben szereplő Antonie és férje, Grüner konzul valószínűleg befolyásolták Tony Buddenbrook és férje, Grünlich nevének megválasztásában (261). Az „Úr és kutyá”-ban megöröklített Bauschan kutya egy kedves gyermekkori olvasmányban, Fritz Reuter alnémet író regényében szereplő kutya nevét kapta (65); a név fellelhetőleg a Bastian < Sebastian nyelvjárási változata, és mint egy szent és mártír neve, díszére válik viselőjének — írja Thomas Mann egy levelében (1140).

Az író fennmaradt jegyzeteiből és vázlataiból megállapítható, hogy egy-egy motívumot, így tulajdonnevet is gyakran már évekkel, sőt évtizedekkel előbb feljegyzett, mint ahogy felhasználta. Rátalált a Dr. Sammet vagy a Ditlinde névre, és később kitöltötte a „Királyi fenség” orvosának, illetve hercegnőjének alakjával (424, 561). Az 1903 körül feljegyzett Zur Höhe név csak a „Doktor Faustus”-ban öltött testet (424). Egy tervezett novella ellenszenves hősének az Edhin Krokowski nevet szánta (925), amelyet később „A varázshegy” alorvosára ruházott.

Más feljegyzésekből viszont azt lehet nyomon követni, hogyan változtatta meg munka közben egyes alakjainak nevét. A Buddenbrook-családfa első vázlatában (287) Thomas, a szenátor még Johann Peter; húga, Clara, aki külföldre ment férjhez, Maria, később Olly (300; modellje Olga Maria Mann volt). Tony első férje (a későbbi Grünlich) Conradi, a második Kämpf, majd Chelius (így hívták azt a személyt, aki

Tony modelljének második házasságát összeboronálta, 281), de ezzel sem volt megelégedve; jellegzetes bajor neveket próbálgatott: Hofpaur, Obernof, Fallhuber, Niederpaur, míg végül rálelt a halhatatlan Permander-re (315). Tony veje az Erich Steinert — Hugo Steinert — Kleinert fázisokon keresztül jutott el a Hugo Weinschenk névig, amely a modell Guido Biermann nevével a keresztnévnek hangalakjában, a családnévnek pedig közzói jelentésében ('bor'~'sör') cseng össze (288, 299—300). A vénkisasszony unokanővérek neve az első vázlatban Elfride és Bertha, a végleges szövegben „Friedmann úr, a törpe” nővéreinek Friederike, Henriette és Piffi nevét kapták (237); Morten Schwarzkopf-ot eredetileg Gerhard Zellner-nek akarta nevezni (315). Tonio Kröger „szőke, kék szemű” eszményképe, Hans Hansen a jegyzetekben a még északiasabb Tage nevet viseli (365). Egy tervezett, de meg nem írt novellában a megcsalt férj neve Albrecht, Eugen és Adolf között ingadozik (425). Adolph a neve a „Királyi fenség” jegyzeteiben az előkelő Perceval kutyának (718).

Egyes nevek létrejöttéről és felhasználásáról részletesebben ír az életrajz. A Buddenbrook névről maga az író úgy nyilatkozott, hogy jellegzetesen alnémet, de nem komikus hangzású nevet igyekezett választani; a -brook végződést „polgári” névelemnek tartotta, szemben a nemesi von Buddenbrook változattal (264—265). Egy ismerős Lübecki család távoli atyafiságában is előfordult a név; Fontane regényében is találkozhatott vele (egy 1896-ban kelt levelében írja, hogy nagy elragadtatással olvasta az „Effi Briest”-et, de erről később megfedekezett, és úgy vélte, hogy csak később ismerte meg). Feltűnő az összecsengés Fontane „Poggenpuhls” című regényének Poggenpuhl családjával (457). Az első jegyzetekben különben a Buddenbroock, Buttenbroock (264), Buttenbrook (297) névalak szerepel.

A „Királyi fenség” fontos szereplője az ifjú herceg tanára, dr. Raoul Überbein, karikaturisztikus neve ellenére (Überbein = 'csontkinövés') tragikus sorsú alak. A cédulákon még Hutzelbein a neve; az író azért látta szükségesnek megváltoztatni, mert nagyon is átlátszóan utal dr. Maurice Hutzler müncheni orvosra, és egyéb komikus asszociációkat is kellett (Hutzel = 'aszalt körte', Hutzelmännlein, Hans Huckebein, groteszk mesealakok). Megmaradt a -bein elem és a keresztnév franciasága; az Über- elem esetleg célzás Nietzsche Übermensch-ére (721-3).

A „Királyi fenség” írása közben találkozhatott az író az 1907-ben elhunyt belga irodalomkutató, vicomte Spoelberch de Lovenjoul nével. Két regényalakjára is kitelt belőle: az egyik a német-amerikai milliárdos Spoelmann, akit korábban Davis-nek nevezett, a másik pedig Löwenjoul grófné, a bolondos társalkodónő (725).

Egy író életrajza természetesen nem térhet ki az írói névadás teljes körére, minden vonatkozására. De így is annyi érdekességet közöl, hogy érdemesnek tartottam bemutatni a névadás kérdései iránt érdeklődő magyar olvasóknak.

J. SOLTÉSZ KATALIN

IRODALMI SZEMÉLYNÉVADÁS A XIX. SZÁZADI OROSZ IRODALOM TÜKRÉBEN

V. A. NYIKONOV, *Név és társadalom* (Moszkva, 1974.) című könyvében megállapítja, hogy több mint 300 írás foglalkozik az orosz írók névadásával. A nevek pusztá számbavétele, a műből való kiragadásuk, belemagyarázása — ez jellemzi a tanulmányok többségét. Ez egyúttal azt bizonyítja, hogy az irodalmi névadás vizsgálatában még vannak teendők. NYIKONOV véleménye szerint az irodalmi alkotásokban szereplő személynévek érdemi vizsgálata csak több szempont együttes érvényesítésével valósítható meg: a neveket össze kell vetni az ábrázolt kor reális antroponímiai rendszerével, továbbá a szerző korának névrendszerével, a mű stílusával, valamint a nevek használatának irodalmi hagyományával. A legújabb kutatásokban már érvényesülnek ezek a szempontok, így E. MAGAZANIK munkájában (*Onomapoétika ili govorjasije imena v literature*, Taskent, 1978.) is, amely a XIX. századi orosz irodalmi személynévadás jellemzését adja.

Az írói névadás a reális névanyagból való választás, illetve névalkotás révén valósul meg az orosz irodalomban is.

A/ Reális névanyagból való választás

1. A név mint szociális ismertetőjel

A különböző társadalmi rétegekben, osztályokban való használat eredményeként a nevek szociális szempontból az orosz nyelvben is elkülönülnek. Ennek figyelembe vétele a névadás során azt eredményezi, hogy a szereplők társadalmi hovatartozására magával a névvel is utalnak az írók. Ezért kelt feltűnést az olyan névadás, ahol a szereplő